

גניבת התרפים

חיים בלאו

אבות האומה ואבות טיפוס

דמותו של יעקב היא אולי מהמורכבות ביותר שמציגה בפנינו התורה שבכתב. גם אם האתגרים עימם מתמודד יעקב אינם קשים יותר מאלו שעמדו בפני אבותיו, הם נוטים לשאת אופי שונה לחלוטין. אלוקים מעמיד את אברהם בנסיגנות קשים ביותר – עקירה ממולדתו, זביחת בנו ועוד. לעומת הנסיגנות הללו סיפור חייו של יעקב הוא כמעט אפרורי. אך זה בדיוק מה שמאפיין את התמודדותו של יעקב – אלו הן התמודדויות ארציות, אולי אפילו פרוזאיות. ההרואיקה אופפת את חייו של אברהם

חייו של יעקב יכלו להיות חייו של כל אחד ואחד מאיתנו.

אבינו. פרט לצייתנות המאפיינת את אברהם, דמותו נראית כשייכת לעולם הטרגדיה היוונית.¹ חייו של יעקב לעומת זאת, יכלו להיות חייו של כל

אחד ואחד מאיתנו. הקשיים של אב עיוור, מעסיק צבוע, משפחה מסוכסכת, אינם זרים לנו. גם אם בחיי יעקב הקשיים הללו מתגלים בקיצוניות מכאיבה, לעיתים אפילו מכוערת, התחושה היא שקיצוניות זו אין בה בכדי ליצור נתק בין סיפור חייו לסיפור חיינו שלנו.

לאורך הדורות נעשו, בחוגי שלומי אמוני ישראל ומחוצה להם, ניסיונות שונים להחיל על האבות תבניות ארכיטיפיות. קריאה יחפה של המקורות תדחה את הנסיגנות הללו על נקלה. סיפורי האבות מציגים בפנינו דמויות עגולות, שכל ניסיון לערוך להם רדוקציה כרוך בהתעלמות מצדדים שונים באישיותם. אם הדברים נכונים לאברהם וליצחק, קל וחומר שזהו המצב כשמדובר ביעקב. האם ניתן, לאחר הקביעה הזו, לכלכל בדרך כלשהי את ההרמנויטיקה הקבלית-חסידיית? האם ניתן ליצוק תוכן ממשי,

1 ואולי בניסיון פרשנות שכזה לסיפורו של אברהם, כאנטיתזה לדמותו המרדנית של הגיבור היווני, יהיה בעל ערך.

הנובע מהמקראות, לזיהוי אברהם-חסד; יצחק-דין והקשה מכולם – יעקב-אמת? אם נהיה מוכנים לתפיסה רכה יותר של מושג המידה-אידיאה, יתכן שהדבר יתאפשר.

האידיאה והחיים

במאמרו "אינדיבידואליזם, אידיאליות וייחוד אישי"² כותב אליעזר מלכיאל כך:

האמן היוצר מגשש את דרכו לאור אידיאה מסוימת, הוא אינו סומא לחלוטין ואין הוא פועל באופן מקרי; ואולם לא כך האידיאה שלאורה הוא פועל. האידיאה, שלא כמו האמן, מעצם מהותה כאידיאה, אין היא עשויה ומוגמרת. תוכנית או קונספט רוחניים ואפירוריים הם תמיד מופשטים, ערטילאיים, חיוורים, מטושטשים. האידיאה מקבלת את ממשותה ואת מסגרתה דווקא, ואולי רק, מתוך מעשה היצירה עצמו. מה שאנו מכנים "הטבעה של האידיאה בחומר", "מימושה של האידיאה", הוא למעשה מימוש והגשמה של הנשגב... מתוך קווי המתאר האמורפיים של הרעיון המופשט, מתוך הצללים שזוהה המגדלור מורה הדרך, מתגבשת לה ישות מוגדרת, עשירה וקונקרטיית.

וכן:

חיי אדם מתנהלים לאורן של אידיאות, אידיאלים, תפיסות קודמות, מחשבות והגיגים. אולם כל אלה כולם הפשטות, וכהפשטות הם במידה מסוימת היוליים, אמורפיים ובלתי מוגדרים. האידיאות נהיות ממשיות ומתממשות דווקא כאשר הן לובשות צורה קונקרטיית בחיים אנושיים קונקרטיים. אני מחליט להקדיש את חיי לשירות העם והמולדת. אני מצטרף לשירות החשאי. אני בוחר לרגל בארץ אויב. לא בכוח המחשבה בלבד אמלא את האידיאה הזאת בתוכן. זוהי רק תוכנית, סקיצה, של מה שעתידי להתמלא רק על-ידי החיים עצמם. החיים בפועל הם שיממשו את האידיאה הזו, הם שימלאו אותה בתוכן.

2 פורסם באקדמות י"ד. מומלץ בחום.

דומני שקשה להגיע להמשגה פילוסופית חדה של מושג האידאה או האידיאל כפי שהם משתקפים בדבריו של מלכיאל. לא קשה להבחין בתפיסה הויטגנשטיינית של השפה עליה מושתתים דבריו. לאמור: "מהי אידאה? אם לא ישאלני איש, הריני יודע; אבל אם אשתוקק להסבירו לשואל, יתגלה בעליל שאיני יודע".³ אך אם ננסה לתמצת את הדברים נאמר כך: כאשר אנו אומרים שמידתו של יעקב היא האמת אין כוונתנו שבכל פרט מחייו מתגלה האמת הצרופה. הכוונה היא שמסיפור חייו עולה צליל של אמת. המאבק של חייו הוא מאבק של אמת. בחייו הוא מנסה להביא לידי ביטוי את אידאת האמת.

**היתכן שיעקב
יהיה זה עליו
נאמר 'לא רגל
על לשונו'?**

אני סבור שגישה כזו מאפשרת קריאה משוחררת יותר הן של המקורות והן של הפרשנות הקבלית-חסידית שלהם.⁴ מחד, הגישה אל סיפורי המקרא תהיה גישה אנושית יותר. מותר לפרש מעשה בתוך הקשר ולתת

לו נימוקים ארציים ואפילו אנושיים. פרשנות אינה מוכתבת מראש. מאידך, הקריאה הקבלית-חסידית אינה מאבדת מערכה. היא מובנת כעת כקריאה ספרותית המאזינה בקשב לפיתולי העלילות ומצלחה לזהות צליל יסודי העולה מן הדמויות המתוארות בהן.

3 בפרפרזה על דבריו המפוסמים של אוגוסטינוס. אליבא דויטגנשטיין דברים אלו אינם נכונים כלפי הזמן בלבד, אלא כלפי השפה בכללה. ההבנה אינה תלויה היכולת ההסבר אלא ביכולת השימוש במושג. הדרישה להסבר היא תוצאת תפיסה שגויה של השפה, ומהווה מקור לתמיהות פילוסופיות רבות.

4 האמת צריכה להאמר – רובנו מצליחים לאחוז בשתי קצוות החבל מבלי להזדקק לפתרון המורכב המוצע כאן. אנו משתמשים בפתרון הנקוט לנו מתחומים כו רבים בעולמנו הדתי-לאומי: הפתרון הסכיזופרני. אנו מפצלים בין הדמויות המקראיות לבין המושגים הקבליים ורואים בשיתוף ביניהם שיתוף השם בלבד. איני בקי במידה בה אוכל להצביע על הנזקים הנגרמים מגישה זו, אך קרוב לוודאי שנזקים כאלו קיימים. קשה להאמין שבחירת המקובלים להתייחס אל הדמויות המקראיות היא מקרית. אם איננו פונים אל האפיק המחקרי שיטען שזו הדרך שלהם להשתייך למסורת ולתורה שבכתב, עלינו לתור בעצמנו אחר פתרון אלטרנטיבי.

לא רגל על לשונו – זה יעקב

יהיו שיטענו שהצעה מעין זו היא אנכרוניסטית. החלה של פילוסופיות חדשניות על שיטות פרשנות עתיקה. מי שיד לו בפילוסופיות הלשון לא יבוא לשאול שאלה זו. פילוסופיות אלו עוסקות כמעט תמיד במובן מאליו. פילוסוף לשון אינו חותר ללמד אנשים דיבור נכון. הוא מנסה להבין מה אנשים עושים כאשר הם מדברים. אם תובנותיו יהיו נכונות הן יהיו שימושיות כלפי כל פעולה לשונית.⁵ אף אני לא ניגשתי לטענה זו אלא כיוון שיש לי מעין ראייה נגדה. כותבת הגמרא:

לא רגל על לשונו (תהילים טו) זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית יז).

מכות כד.

הגבות חוששות להינתק מהמצח נוכח מימרא תמוהה זו. היתכן שיעקב יהיה זה עליו נאמר 'לא רגל על לשונו'? בחירת הפסוק המצדיק אפיון זה מתמיהה עוד יותר. כיצד ניתן להבין את הדברים? שלוש אפשרויות:

א. הפתרון העיוור (האורתודוקסי): כן יעקב הוא איש אמת. בפסוק רואים שאינו מעוניין לשקר. זה מספיק. קשה מגניבת הברכות? שערי תרוצים לא ננעלו.

ב. הפתרון האירוני: הדרשן מגחיק את התנהגותו חסרת עמוד השדרה של יעקב. כולנו יודעים שמחאתו (שגם היא מוטעמת באופן פרקטי) לא החזיקה מעמד. עליו ועל שכמותו נאמר לא רגל על לשונו. חה חה. יש פיתוי מסוים בפתרון הזה, שמפרגן מאד לעוצמתם המוסרית של חכמים. עם זאת, קריאת הדרשה בהקשרה מרחיקה פרשנות זו, שבכל מקרה אינה נראית אותנטית במיוחד.

5 פרט לכזה הנוצר 'מחוץ לחיים' בתוך מוסד סגור ה'מוכתב' פילוסופית, שם ניתן למצוא התנהגויות המושפעות מתפיסות פילוסופיות קודמות. לדוג' – כתיבה פילוסופית או ישיבה למדנית.

ג. הפתרון האנושי: אין צורך להתעלם מהעובדה שיעקב נדרש לשקר. אך בסיטואציות מסוימות גם מחאה יכולה להביא לידי ביטוי את תביעת האמת של האדם. אולי לא קל להתייבב מאחורי פרשנות זו. אולי במקום הדרשן לא היינו מציינים דווקא את יעקב כמי ש'לא רגל על לשונו'. אך לדעתי הוא היחיד שמצליח לעמוד הן בקריטריון ההערכה לחז"ל והן בקריטריון המורכבות. ועל פי דרכנו זכינו לשיעור באידיאה ומימושה בחיים, בתפיסת חז"ל ובכלל...

האמת של רבי צדוק

על בסיס הגישה ההרמנויטית הזו הייתי רוצה לדון באחת הפרשיות התמוהות בסיפור חייו של יעקב, סיפור גניבת התרפים. השאלה שתוביל אותנו תהיה – כיצד מתגלית מידת האמת של יעקב בסיטואציה הזו. אך בטרם אגש אל הפסוקים אקדים ואברר את מושג האמת עצמו. הזיהוי יעקב = אמת שימש בפרשנות הקבלית-חסידיית בצורה זו סיטורית. מחד, אנו מזהים מראש את יעקב כאיש האמת ומפרשים את חייו מנקודת מוצא זו. מאידך, הבנתנו את האמת עצמה מתעצבת לאור פועלו של יעקב. כך, סביב סיפור גניבת הברכות לדוגמה, אנו מוצאים פרשנים חסידיים המסיקים מסקנות לגבי אופיה של האמת מצורת התנהלותו של יעקב.⁶ דבריו של רבי צדוק בהקשר זה, זכו לפרסום רב:

ז'יקרא אל עֲשׂוֹ... ורצה לומר בעניין יעקב אבינו עליו השלום שכיחש למדת הדין. והיינו כי מצד זה שמחשבת מדת הדין לתת לעֲשׂו עולם הזה, מצד זה יוכל גם יעקב לזכות בעולם הזה, דעל כל פנים לא גרע מעֲשׂו, אבל רק כשיאמר שהוא עֲשׂו, רצה לומר שהוא כמחשבת הדין עצמו ואין כאן שינוי כמחשבתו, כי זה גם כן מצד הדין שלא לשנות מהבטחתו... וצריך לזה רמאות... אבל במקום

⁶ חשוב להבחין שבגישה הפרשנית הזו עצמה משמש הזיהוי יעקב = אמת בשני הכיוונים. העובדה שיעקב הוא איש האמת היא זו שמכריחה את הפרשנות החיובית למעשה. פרשנים חסידיים אינם נמנעים מלבקר את האבות, כולל את יעקב. אך יעקב לעולם לא יבוקר על כך שהוא משקר שכן התנהגות כזו סותרת את מידתו היסודית. לאחר שקיבלו את הפרשנות החיובית היסודית חוזרים הפרשנים החסידיים ומבינים מחדש את מושג האמת לאור התנהגותו של יעקב.

מדת הדין הוא הפתוי ברמאות והעלמת האמת שהוא מדרגת יעקב
 אבינו עליו השלום, כי העולם הזה הוא עלמא דשקרא וכל עורב
 למינו לכן מצד המשפט השקר נוצח בו, אבל רק כאשר מגיע לו
 טוב מצד משפט וזהו כשנראה הגלוי טוב.

קומץ המנחה סז

כלומר, מידת האמת של יעקב מתגלה באופן הפוך בעלמא דשיקרא. מי
 שאין מידתו אמת מאבד את הרגישות לעולם בו הוא חי. הוא אינו חש
 בזיוף שבו. איש האמת הוא זה שבפניו נגלה השקר שבעולם במלוא עיוותו.
 הוא זה שמבחין שבעולם הזה 'כל עורב למינו', ומבין שגילוי של כנות
 בעולם כה מעוות ישרת את המערכת השקרית עצמה. תפיסת העולם החדה
 של איש האמת היא זו שמביאה אותו אל המסקנה הבלתי נמנעת – עליו
 לשקר. לדעתי החמצה של המימד הטרגי בתאור הזה היא כמעט החמצה
 של העניין עצמו.

דווקא עם מושג האמת הכל כך מורכב המתואר כאן, אני רוצה לצעוד
 את הצעד הבא. לבחון מה התפקיד שהוא ממלא בסיפור גניבת התרפים.⁷

גניבת התרפים

בפעם השניה בחייו, יעקב בורח. אך מה רב השוני בין שתי הברירות
 הללו! מארץ ישראל ברח יעקב לחרן כשהוא חסר כל. הייתה לו זו הפעם
 הראשונה בה התרחק מביתו מרחק כזה. ככל הנראה הפעם הראשונה בה
 נאלץ להתמודד כשהוא לגמרי לבדו. ללא משפחה, ללא אם אוהבת,
 בסביבה זרה שעד מהרה תתגלה כעוינת. אך כעת יעקב בורח כאדם מבוסס.
 שתי נשיו, שתי פילגשיו וילדיו הרבים מתלווים אליו. עושרו הרב ניכר
 במחנה שסביבו. אך למרות הכל, בריחה היא בריחה. כמה משפיל הדבר
 שאדם במעמדו של יעקב, מעמד בו זכה ביושר, נאלץ לברוח בהחבא,
 כרמאי, כגונב דעת התחתונה.

⁷ איני סבור שרבי צדוק טוען לקוהרנטיות מלאה של הפרשנות שלו. איני בטוח שהוא אכן הבין
 שפרשנות כמו זו שהוא מציג היא אכן ישימה בכל סיטואציה בחייו של יעקב. עם זאת, ככל
 שהמושג שעיצב יהיה בעל ערך, הוא יהיה ניתן למימוש גם בסיטואציות אחרות.

קיים הבדל נוסף בין שתי הבריחות. יעקב אינו מודע לו בימיה הראשונים של הבריחה, אך מקץ שבעה ימים הוא נאלץ להתמודד עימו. יעקב אינו נעזב לנפשו, הוא נרדף. לא מופרך לשער שיעקב קישר בין שני ההבדלים. מן העני מרפים על נקלה. אך להניח ליעקב לברוח עם רכוש רב כל כך, זה כבר סיפור אחר לגמרי.

אם אכן אלו היו מחשבותיו של יעקב, הרי שהן התאמתו זמן קצר אחרי המפגש עם לבן. מיד אחרי דברי החלקות אליהם יעקב כנראה כבר מורגל, מאשים לבן:

וַעֲתָה הֲלֵךְ הַלְכָתָּהּ כִּי-נִכְסֶיךָ נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ, לְמַה גָּנַבְתָּ אֶת-
אֱלֹהֵי?

בראשית לא, ל

ליעקב ברור שמדובר במניפולציה. גם אם אינו מבין מה מניע את לבן, ומנין לו האומץ לפעול נגד דברי אלוקים הנגלה אליו בחלום, אין לו ספק שידיו שלו נקיות. וכאן מתגלה הבדל שלישי בין הבריחות. בריחות

הראשונה של יעקב מלווה ברגשות לא פשוטים. אין כוונתי רק לכאב הפרידה, קל לשער שרגשות אשמה קשים כלפי עשו גם כן משחקים תפקיד.⁸ אך כעת המצב שונה מקצה לקצה. כעת הצדק

גילוי של כנות בעולם כה מעוות ישרת את המערכת השקרית עצמה.

הוא לצידו של יעקב. את העובדה שנאלץ לברוח, יעקב חווה כעוול. עוול שאינו אלא חתימה של עשרים שנה של יסורים. עשרים שנה של שעבוד לאדון חסר כל יושר אישי. כאשר יעקב רואה את לבן ממשש את כליו הרגשות הללו מציפים אותו, ובסופו של דבר הוא מתפרץ:

וַיַּחַר לְיַעֲקֹב, וַיִּרָב בְּלִבּוֹ. וַיַּעַן יַעֲקֹב, וַיֹּאמֶר לְלָבָן: מַה-פָּשַׁעִי מֵהַ
חַטָּאתִי, כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי? כִּי-מִשְׁשָׁתָּ אֶת כָּל כְּלִי, מֵהַ מְצֹאֹת מִכָּל
כְּלִי בֵיתִךְ? שִׁים כֹּה, נִגְדְּ אֲחִי וְאֲחִיךָ וַיִּזְכִּיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ! זֶה עֲשָׂרִים
שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ, רְחֵלֶיךָ וְעֵזְבֶיךָ לֹא שָׁפְלוּ וְאֵלֵי צִאֲנֶךָ לֹא
אֶכְלָתִי. טְרַפְסָה לֹא הִבֵּאתִי אֵלֶיךָ. אָנֹכִי אֲחַטָּנָה, מִיָּדַי תִּבְקָשָׁנָה,

8 עקבותיהם של רגשות אלו ניכרים בפרשת וישלח. יעקב מתקשה ליצור קירבה עם עשו שמקבל את פניו בחום.

גִּנְבַתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לַיְלָה. הִיִּיתִי בַּיּוֹם אֲכַלְנִי חֶרֶב וְקָרַח בְּלַיְלָה, וַתִּדְדֵנִי
שְׁנַתִּי מֵעֵינַי. זֶה לִי עֲשָׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ. עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בְּשִׁתִּי בְנִתִיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ, וַתַּחֲלֶף אֶת מִשְׁפְּרֹתַי עֲשָׂרֶת
מִנִּים. לֹוֹלִי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אֲבֹתָם וּפְחַד יִצְחָק הִיָּה לִי, כִּי עָתָה
רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי! אֶת-עֵנָי וְאֶת-יָגִיעַ כְּפִי רָאָה אֱלֹהִים, נִיֹּכַח אֶמֶשׁ.

שם, לו-מב

יעקב מוחה נגד העורמה, נגד השקר, נגד העוול, נגד החוצפה והעזות.
אלו רגשות כל כך כנים וצודקים. אך יעקב אינו יודע את מה שאנחנו
יודעים:

וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גִּנְבָתָם.

שם, לב

כך נוצרת תמונה אירונית חסרת רחמים. הרי יעקב הגיע לרגע הזה
בזכות. מה טבעי יותר מהזכות, רגע לפני פרידה, להטיח בפני לבן את כל
האמת! ⁹ מדוע דווקא כאן התמונה מתהפכת, יעקב נהיה לגנב ולבן הוא
הצודק? ¹⁰

אני רוצה להציע שני כיוונים שמעניקים פשר מסוים לסיפור המורכב
הזה. כיוון אחד שאפשר לקרוא לו 'חינוכי' וכיוון אחר שהוא 'קיומי'. שתי
ההצעות יקראו את הסיפור לאור ההבנה שיעקב מייצג בחייו את האידאה
של האמת, וכפי שהוצגו הדברים אצל רבי צדוק.

הצעה חינוכית

יתכן שלא ניתן להבין את פשר העימות בין יעקב ללבן מבלי לראות
כיצד קרה שהתגלגלו הדברים באופן זה. קולמוסים לא מעטים נשברו
בניסיון להבין את מעשיה של רחל, החל מפרשנויות שמרניות כמו זו של

⁹ מדוע בעצם יעקב השתהה עד כה? האם זהו רק הפחד מלבן או שמא גם רגשי האשם מפרשת עשו
משחקים כאן תפקיד?

¹⁰ דמיינו מה היה קורה אילו לבן, רגע לאחר באומו הנרגש של יעקב, היה מוצא את התרפים. עד
כמה דמותו של יעקב היית נלעגת!

רש"י¹¹ ועד מרחיקות לכת. אך דומני שיש שאלה הקודמת לשאלת המוטיבציה של רחל. התורה אינה טורחת ליפות את מעשיה של רחל, היא משתמשת בלשון קשה: "וַתִּגְנֹב רַחֵל אֶת הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאִבֶּיהָ" (שם יט). לא 'ותיקח', אלא 'ותגנב'. יהיו כוונותיה אשר יהיו, השאלה המנקרת היא כיצד הגיעה רחל אימנו למצב בו היא גונבת מאביה?

קריאה מדוקדקת בפסוקים הקודמים יכולה להיות מאירת עיניים. יעקב אינו מפתיע את נשיו בהחלטתו לברוח מלבן. הוא קורא אותן אל השדה ושם מספר להם את אשר על ליבו. הוא אינו מתמקד בתיאורים הטכניים, אלא בצדקתו המוסרית:

וַתִּתֵּן יָדָעְתָּן כִּי בָּכַל כַּחֲסֵי עֲבֹדָתִי אֶת אֲבִיכֶן. וְאֲבִיכֶן הִתֵּל בִּי וַהֲחֵלֶף אֶת מְשַׁפְּרָתִי עֲשָׂרַת מָנִים...

שם ו-ז

יעקב חש בכך שמעשה הבריחה שלו דורש הצדקה. הוא מתאר היטב את סבלו בבית אביה של רחל ולאה. רחל ולאה מזדהות איתו הזדהות מלאה:

וַתַּעַן רַחֵל וְלֵאמֹר וַתֵּאמְרֵנָה לוֹ: הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנִחְלָה בְּבֵית אֲבִינוּ? ... כִּי כָל הָעֶשְׂרָה אֲשֶׁר הִצֵּיל אֶל הַיָּמִים מֵאֲבִינוּ לָנוּ הוּא וְלִבְנֵינוּ!

שם יד-טז

אך כאן אני רוצה לעצור ולשאול, האמנם? האם רחל ולאה אכן זכאיות לכל עושרו של לבן? האם כל הצלה היא לגיטימית? אין ספק שלבן הוא רמאי ומנוול, אך האם ניטלה ממנו כל זכות לקניין? האם הוא עצמו לא עמל על מנת להגיע להשגיו החומריים?

רחל ולאה קוראות נכונה את המפה. הן שומעות בדבריו של יעקב את דברי רבי צדוק. הן רואות כיצד יעקב נאלץ לחיות תחת שלטון השקר, והדבר חורה להן. אך רחל הולכת את הצעד הנוסף – אם לבן כל כך רמאי, גם לה מותר לגנוב.

כך מתגלה הסיכון הרב שבהליכה בדרכו המורכבת של רבי צדוק. אכן, העולם הוא עולם השקר. אכן, לעיתים גם איש האמת נאלץ לשקר. אך

11 להפריש את אביה מעבודה זרה נתכוונה (רש"י שם, ט)

האם הנחיה זו תתפרש באופן נכון? המדרון הוא חלקלק. כאבי המשפחה, האחריות נופלת על כתפיו של יעקב. אי ההבנה של רחל, הסטיה המוסרית שלה, היא זו שגוזלת ממנו את רגע האמת היקר במפגש עם לבן.

זוהי קריאה 'חינוכית', כיוון שהיא מתייחסת לאופן שבו התנהלותו של יעקב משפיעה על סביבתו. אך בעיני זו גם קריאה 'מוסרית'. רבי צדוק מדבר על המישור הקיומי. זהו מישור של מילים.¹² הוא מדבר על מתי מותר לשקר.

הוא קובע שמותר ואף נדרש לשקר לשקרן. אך מה בדבר הגניבה? האם גם היא מותרת? סופן של מילים להפוך למציאות. המישור

הקיומי צריך לתת דין וחשבון גם על ההשלכות המוסריות. זוהי הטעות של רחל. בסופו של יום, היא תהיה זו שתשלם את המחיר המציאותי על מה שבשביל יעקב היה רק מילים...

מה בדבר הגניבה? האם גם היא מותרת?

ההצעה הקיומית

אולי דווקא אם נתמיד ללכת בכיוון שמתווה רבי צדוק, נוכל להבין את פשר הסיטואציה. על פי רבי צדוק, האישיות הכנה לעולם מפוצלת. היטיב לתאר זאת הרב שג"ר:

האמת הדתית נראית בעולם הזה כלא דתית, דווקא מצד מידת הביטול שבה... על כן מוכרח הצדיק להתלבש בדתיות השקרית, החיצונית, של הרשע על מנת להראות כצדיק גם במונחים של העולם הזה... אף על מנת לשמור על תדמיתו הרוחנית עצמה...

הרשע המנסה לחקות את לבושיו של הצדיק הופך את הצדיקות עצמה לפארסה. הוא אינו מרגיש שהוא נלעג, סבור שהוא אכן צדיק כיוון שהוא מזהה את המציאות עם הלבושים... זוהי איננה רמאות מודעת, אלא עמוקה הרבה יותר: זוהי אונאה עצמית.

12 גם גניבת ברכות היא גניבה של מילים.

מי שהוא 'רק דתי', בהכרח מונה את עצמו. מי שחי בעימות עם ההגדרה הזו, בתנועה של ריחוק וקירוב, בחוסר יכולת להגדרה עצמית, הוא הדתי האמיתי.¹³ כך נראה ראש השנה של רבי צדוק:

בראש השנה על ידי שופר נראה כחרד, כמו שכתוב 'היתקע וכו'
 [אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו], ועושה תשובה על הכל
 ונגלהו טוב... כי מראה עצמו נגלה טוב ומעלים חטאיו... ואין זה
 מדרגת יעקב, רק 'וחטאתי נגדי [תמיד]' כו'.

מי שרואה עצמו כזכאי נמצא בבעיה. הפיצול הוא הכנות האמיתית. אך מה קורה ליעקב בהר הגלעד? האם יעקב דבק בהנחיותיו של רבי צדוק? האם בדבריו של יעקב יש צליל לספק עצמי? האם הוא עצמו אינו מזהה ברגע זה את לבן כרשע ואת עצמו כצדיק, על סמך מעשיהם בלבד? יעקב כושל בקריטריונים שהציב הוא לעצמו. כאשר שיקר לאביו זכה במידת הדין, אך כעת הוא בא בעצמו מכח מידת הדין. המציאות עצמה מציגה מולו מראה מהופכת. הכשלון הזה, דווקא במקום בו נבחן יעקב יותר מכל, הוא זה שעליו ישלם את המחיר היקר לו ביותר.

13 מעניין להשוות בין המתח המתואר כאן למושג האידאה של מלכיאל. האם תפיסה שונה של האידאה תיתן מענה לדתי המיוסר?